O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

QARSHI MUHANDISLIK – IQTISODIYOT INSTITUTI

Muhandis texnika fakulteti

REFERAT

MAVZU: “Ma'naviy hayot sotsiologiyasi”

Bajardi: **Elboyeva. Sh**

Qarshi-2013

Mavzu: Ma'naviy hayot sotsiologiyasi.

Reja:

1. **Ijtimoiy munosabatlar sotsiologiyasi.**
2. **Fan va ta'lim sotsiologiyasi.**
3. **Din sotsiologiyasi.**

XULOSA.

ADABIYOTLAR.

1. Mustaqil O’zbekiston davlatining xalqaro maydonda nufuzli mamlakatga, barcha sohalarda rivojlangan jamiyatga ega bo’lish darajasiga ko’tarilishi, ana shu tarkibiy bo’laklarga bog’liq.

Insoniyatning ko’p asrlik tarixi shundan iboratki, dunyoda o’zining milliy davlatini qurishga azmu qaror qilgan har qaysi xalq yuksak vazifalarni amalga oshirish shu yo’lda odamlarni birlashtirish va safarbar qilish ularning qalbida ishonch uyg’otish, eski ijtimoiy tuzumdan yangi tuzumga o’tishda o’ziga qo’shimcha kuch quvvat va madad topishda umumiy yagona maqsad va orzu intilish ifodasi bo’lgan milliy g’oyani tayanch va suyanch deb biladi.

Respublikamiz jamiyati ijtimoiy tarkibini sotsiologiya fani doirasida o’rganish, eng avvalo, nazariy-metodologik jihatdan asoslanishinini taqazo etadi.

Hozirgacha jamiyat hayotini sotsiologik jihatdan tadqiq qilish asosan, ikki yo’nalishda rivojlanib keldi. Birinchi yo’nalish O.Kantdan fransuz sotsiologi E.Dyurkgeym orqali rivojlantirilgan amerikalik sotsiolog T.Parsons va T.Spenserlarning sotsiologik ta'limotidir.

Ikkinchi yo’nalish – ijtimoiy tizim ichki ziddiyatlar asosida, ichki kuch ta'siri orqali tushuntirilib, moddiy munosabatlarning belgilovchi roliga asosiy e'tibor qaratgan.

O.Kant va E.Dyurkgeym sotsiologik qarashlariga asoslanib, jamiyatning bir butunligi uning «ijtimoiy muhitdagi doimiy muvozanati», ichki va tashqi ta'sirini muvofiqlashtirish – sotsiologiyaning asosiy vazifasi qilib belgilangan. Umuman, ijtimoiy tizim tarkibidagi o’zgarish va integrasiya sifatidagi Parsonsning funktsional sotsiologik ta'limoti muvozanat to’g’risidagi nazariyadir. Sotsiologik amaliyot funktsional o’zgarishlarsiz, evolyutsiyasiz revolyutsiya tushunchasi bilan, funktsional munosabatlar tahlilsiz ijtimoiy tizimlar rivojlanishini faqat ziddiyat va konfliktlar orqali asoslashga o’rganuvchi ta'limot jamiyat hayotini bir tomonlama o’rganishga olib kelishini ko’rsatmoqda.

Ijtimoiy hayot nisbatan mustaqil, barqaror, funksional va rivojlanish qonuniyatlariga ega bo’lgan ijtimoiy tizimlar birligidan iboratdir.

Ijtimoiy tizim – murakkab ichki tuzilishiga ega bo’lib, tartibli, bir butun, o’ziga xos ijtimoiy aloqadorlik va turli ijtimoiy munosabatlar birligini tashkil qiladi. Jamiyatning ayrim tarkibiy tizimlari, masalan, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, ma'naviy, ijtimoiy turmush, fan va boshqa shu kabi sohalarida, to alohida olingan insonga bo’lgan ijtimoiy tizimlar shular jumlasidandir.

Jamiyat, o’zining tizimlari o’ziga xos tarkibiy tuzilishga ega bo’lib, ularning asosiy komponenti inson hisoblanadi. Kishilar ijtimoiy hayotning turli sohalarida – iqtisodiy-ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy, oila turmushda faoliyat ko’rsatadilar. Ularning asosida ijtimoiy tarkiblar tuziladi. Ijtimoiy tizimlarning murakkabligi, tarkibidagi elementlarnng soni ko’pligi bilan emas,

asosan, bu elementlar bilan belgilanadi. Shuning uchun ham hozirda «Respublikaning barcha fuqarolari va turli shaxslarga tashabbus ko'rsatish va ishbilarmonlikni rivojlantirish uchun, xo'jalik faoliyatining qonun tomonidan man etilmagan barcha turlarini amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratishga» alohida e'tibor qaratish lozim.1

Ular qanday ijtimoiy jarayonlar inson faoliyati bilan bogliq. Muayyan ijtimoiy birlik sifatida uyushgan kishilaring katta-katta guruhlari: sinflar, millatlar, milliy-etnik, ijtimoiy-demografik; nisbatan kichik tizimlar; o'quv – tarbiyaviy, oila – turmush va boshqa guruhlar, ijtimoiy tashkilotlar, birlashmalar – jamiyatning ijtimoiy tarkibini tashkil qiladi.

Sotsiologiyada ijtimoiy birlik tushunchasi ham muhim o'rin tutadi.

Ijtimoiy birlik deb – tarixan shakllangan, nisbatan barqaror ijtimoiy aloqalar va munosabatlarga o'ziga xos umumiy xususiyatlarga ega kishilar birligiga aytiladi.2

Boshqa ijtimoiy tashkilot va institutlardan farq qilib, ijtimoiy birlik tabiiy – tarixiy jarayonda vujudga kelib, ongli kishilarning irodalariga bogliq bo'lmagan holda mavjud bo'ladi. Ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonida ob'yektiv zarurat sifatida vujudga kelgan kishilarning ijtimoiy birligi xarakteri jamiyat ishlab chiqarish usuli xarakterga bog'liq bo'ladi va u bilan belgilanadi.

Buyuk mutafakkir yurtdoshimiz Abu Nasr Forobiyning kishilar ijtimoiy birligi to'g'risida bundan o'n bir asr muqaddam yozib qoldirgan quyidagi fikri diqqatga sazovordir: «Har bir inson o'z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishmoq uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi. u bir o'zi bunday narsalarni qo'lga kirita olmaydi, ularga ega bo'lish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'iladi. Shu sababli yashash uchun zarur bo'lgan, kishilarni bir-birlariga yetkazib beruvchi va o'zaro yordamlashuvi ko'p kishilarning birlashuvi orqaligina odam o'z tabiati bo'yicha intilgan yetuklikka erishuvi mumkin. Shuning uchun inson shaxslar ko'paydilar va yerning aholi yashaydigan qismiga o'rnashdilar, natijada inson vujudga keldi».

Ba'zi ilmiy adabiyotlarda sovet xalqi – degan kishilarning yangi ijtimoiy birligi tarkib topganligi xususida ko'p yozilar edi. Sobiq Sovet Ittifoqining parchalanib ketishi va mustaqil milliy Respublikalarning vujudga kelganligi oqibatida bu ibora o'z mohiyatini yo'qotdi. Chunki buning asosiy sababi, majburiy siyosiy tazyiq asosida tuzilganligi edi. Shuning uchun ham bu ijtimoiy birlik davr sinoviga dosh bera olmadi.

Sotsiologiyada ijtimoiy munosabatlardagi ob'yektiv jihatlar bilan bir qatorda , sub'yektiv omillarni o'rganish ham alohida ahamiyatga ega. Sobiq Sovet tuzumi davrida ijtimoiy munosabatlardagi sub'yektiv omillarning ahamiyati ob'yektiv qonuniyatlar darajasidan ancha pasaytirilib, uni tadqiq qilishga kam e'tibor berilgan edi. O'z navbatida, sovet jamiyatining 70

yildan ortiq rivojlanishi davomida ob’yektiv qonuniyatlardan ko’ra ko’proq sub’yektiv omillarning ta'siri asosiy o’rin tutgan.

Stalinizmning ommaviy repressiya, N.S.Xrushchevning sub’yektiv valyuntaristik siyosati, L.I.Brejnev bosh sekretarlik davridagi Afg’on urushi, M.S.Gorbachyovning absrakt «qayta qurish» siyosati va uning barbod bo’lganligi fikrimizni ifoda etadi.

Bozor munosabatlari sharoitida O’zbekiston ijtimoiy tarkibida keskin o’zgarishlar ro’y bermoqda. Bu o’zgarishlarni sotsiologik tadqiq qilish asosiy masalalardan biri bo’lib hisoblanadi.

Endi biz sotsiologiya fanining muhim masalalaridan yana biri begonalashuv muammosiga to’xtalib o’tamiz.

Begonalashuv – odamlar, ijtimoiy guruhlarning bir-biri bilan yonma-yon yashashlariga qaramay, ularning munosabatlaridagi azaliy birlikning buzilishi va unga olib keladigan jarayon.

Bu masala ham ijtimoiy birdamlik singari jamiyat rivojlanishiga o’zini ta'sirini ko’rsatadi. Jamiyat hayotida biz begonalashuvning quyidagi turlarini ko’rishimiz mumkin:

1. Iqtisodiy.
2. Siyosiy.
3. Madaniy.
4. Ijtimoiy.

5.Psixologik (ruhiy).

Bu begonalashuv turlari yuzasidan bir qancha sotsiologlar o’z tadqiqotlarida chuqur o’rganishga harakat qilganlar. Iqtisodiy begonalashuvni olib qaraydigan bo’lsak, ishlab chiqarish jarayonida mehnatning taqsimlanishi ro’y beradi. Bir qarashda bu jamiyat taraqqiyoti uchun xizmat qiladi. Lekin bu borada ijtimoiy mulkka asoslangan shunday ishlab chiqarish munosabatlari shakllandiki, uning asosida bevosita ishlab chiqaruvchi ishlab chiqarish vositalaridan uzoqlashib, asta-sekinlik bilan o’z mehnatining natijasida begonalashib boradi.

Siyosiy begonalashuvda jamiyat a'zolarining siyosiy hokimiyatdan begonalashuvidir. Sobiq Ittifoqni olib ko’raylik. Siyosiy hokimiyat bu xalq hokimiyati, umumxalq hokimiyati, deb e'lon qilingan bo’lsa-da, aslida u ma'lum bir guruh – elitaning xususiy mulkiga aylandi. Buning asosida butun xalq davlat siyosiy hokimiyatidan begonalashdi. Bu esa o’z navbatida chuqur ijtimoiy – iqtisodiy va siyosiy tanazzulni keltirib chiqardi, totalitar tuzum esa o’z-o’zidan parchalanib ketdi.

Davlatimiz mustaqillikka erishib, aholimiz o’z siyosiy ong va dunyoqarashlariga ega bo’ldi. O’zbekiston Respublikasining Konstitusiyasining 7-moddasida «xalq davlat hokimiyatining

birdan bir manbaidir»1 deb alohida ta'kidlab qo'yilgan. Yana 2-moddasida «Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldir»2 deb ta'kidlangan. Konstitusiyaning 32 – moddasida «O'zbekiston Respublikasi fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar»3 deb belgilangan. Ruhiy (psixologik) begonalashuv esa – insonning o'z mohiyatidan uzoqlashishdir. Nemis sotsiologi E.Fromm bu masalani har tomonlama chuqur tadqiq qilgan. U zamonaviy jamiyatni inson mohiyatini «mashinalashtirish», «robotlashtirish» va «kompyuterlashtirish» mahsuli ekanligini qayd etadi.

Ijtimoiy begonalashuv - insonlar o'zaro munosabatlarda va amaliy muloqotda begonalashsalar, o'z-o'zlaridan begonalashuv ham yuz beradi. buning natijasida insonlarning o'z kelajagiga, orzu-niyatlariga ishonchi yo'qolib, u o'zini begona deb hisoblaydi va bu jarayon ko'p hollarda salbiy oqibatlarga olib keladi.

Ijtimoiy begonalashuvni bartaraf etish uchun insonlarning bir-birlari bilan munosabatlari, muammolarini haqiqiy birdamlik va hamkorlik asosida qurish kerakki, shunda har bir inson o'zining boshqalar uchun ham kerak ekanligini chin yurakdan his qilishi lozim.

2. Fan Sotsiologiyasi – sotsiologiyaning maxsus sohasi bo'lib, hozirgi zamon fanining o'ziga xos ijtimoiy institut sifatida jamiyat hayotidagi funksional va rivojlanish qonunlarini, ijtimoiy munosabatlardagi o'rni, ahamiyati va bu munosabatlar bilan o'zaro ta'sirini o'rganadi.

Fan o'z mohiyatga ko'ra, ijtimoiy hodisadir. Jamiyat hayotida fanning rivojlanishi, ilmiy faoliyatining emperik sotsiologik tadqiqot darajasining rivojlanishi – ilm-fan sotsiologiyasining shakllanishiga asos bo'lib, maxsus sotsiologik nazariya sifatida vujudga kelishiga sabab bo'ldi.

Bu esa, ijtimoiy omillarning fan sohasidagi faoliyatiga ta'sirini yanada kuchaytirdi. Buning natijasida, fanni ijtimoiy ong shakli va bilimlar tizimi sifatida o'rganishdan, uni ijtimoiy faoliyat ko'rinishi tarzida tadqiq qilinishga o'tildi. Fan sotsiologiyasi doirasida ilm-fanni tadqiq qilishning yangi yo'nalishlari paydo bo'ldi. Olimlarning ijtimoiy, ilmiy javobgarligi va mas'uliyati, ijtimoiy omillarning ilmiy faoliyat rivojiga ta'siri, fanning roli, fan zahmatkashlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli, ularni ijtimoiy himoya qilish kabi dolzarb masalalarni o'rganish fan sotsiologiyasining asosiy vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Mamlakatimizda ilm-fan taraqqiyotini yanada yuksaltirish vazifasi bilan bog'liq ayrim muammolar haqida o'z fikr mulohazalarini bayon qilib, Prezidentimiz Islom Karimov shunday deydi: «Bugun biz mustaqil davlat quryapmiz. Istiqbolimiz, taraqqiyotimiz ko'p jihatdan fan dargohlarida ishlayotgan olimlarning izlanishlariga, ularning jasoratiga, fidoyi ekanligiga, yuksak ilmiy salohiyatlari va oqilona tavsiyalariga bog'liqdir.2

Bozor munosabatlarini tarkib topishida ijtimoiy munosabatlarni hozirgi zamon ilg'or fan-texnika yutuqlariga, tajribasiga tayanmasdan boshqarib bo'lmaydi. Fan sotsiologiyasi doirasida olingan ilmiy tadqiqot natijalari esa jamiyatni ilmiy boshqarishga, ilmga asoslangan siyosat yuritishga xizmat qiladi.

Jamiyat hayotida ilm-fanning rivojlanishi ta'lim tizimi bilan uzviy bog'liq. Shu jihatdan fan sotsiologiyasi ta'lim bilan aloqadorlikda bo'ladi.

Ta'lim sotsiologiyasi – jamiyatning ta'lim tizimi to'g'risidagi maxsus sotsiologik nazariya bo'lib, uni nisbatan mustaqil ijtimoiy institut sifatida jamiyat hayotidagi darajasini va shu sohadagi davlat siyosatini o'rganadi.

Ta'lim tizimining jamiyat rivojiga ta'siri beqiyosdir. U har qanday davlatning jamiyat ma'naviy hayotini, ijtimoiy va kasbiy tarkibini boshqarishdagi muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim sotsiologiyasi – maktab, o'quv yurtlari va muassasalari faoliyati, ulardagi pedagogik mutaxassislarning sifati, yoshlarni o'qitish va tarbiyalash vazifalari kabi masalalarni o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Hozirda ta'lim tizimi ijtimoiy siyosat tarzida rivojlanmoqda. Zero, Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek, «Ilm - ma'rifatga qiziqishi sust millatning kelajagi ham bo'lmaydi».

Mamlakatimizda keyingi yillarda ta'lim tizimi umumjahon talablari doirasida rivojlantirib, uning qadim ildizlarini va qadriyatlarini saqlab qolishga emas ,balki ularni yanada takomillashtirishga muvaffaq bo'lindi. .Bugun butun dunyoda jumladan o'zimizda ham xalqning taraqqiyoti va gullab yashnashi,inson sivilizatsiyasi yo'lida davlatlararo, millatlararo,konfessiyalararo muloqotning turli madaniyatlar o'rtasidagi hamkorlikning mexanizmiga aylandi.[1]

Tizimlilik keng qamrovlilik ta'lim sohasidagi islohotlarning muhim xususiyatidir. 2010-yilning yurtimizda «Barkamol avlod yili deb nomlanishi va o'ta muhim masalaga yana bir bor e'tibor qaratilishi bizdan ta'lim sohasidagi erishilgan asosiy natijalarni tahlil qilib, o'z oldimizda yana bir bor tanqidiy ko'rib chiqishimizni talab qiladi.

«Barkamol avlod» yili Davlat dasturida qo'yidagi muhim vazifalar: o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash sohasidagi yaratilgan moddiy texnika bazasidan oqilona foydalanishni ta'minlash, zamon talablaridan kelib chiqqan holda oliy va o'rta-maxsus ta'lim tizimida real iqtisodiyot tarmoqlari sohalarida talab etilayotgan ta'lim va mutahassisliklarning yo'nalishlarini qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish o'quv jarayoniga yangi axborot kommunikatsiya va pedagogika texnologiyalarini, elektron darsliklar hamda multimediya vositalarini keng joriy

[1] «O'zbekiston ovozi» 2010 yil 21 yanvar

etish hisobiga mamlakat kasb-hunar kollejlari va litseylarida, oliy ta’lim muassalarida ta’lim sifatini yaxshilashga, iqtidorli yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb etish uchun shart-sharoit yaratish chora tadbirlari muhim rol o’ynaydi.[2]

Ma'lumki, ta'lim-tarbiya, ilm-fan, kasb-hunar jabxalari bilan bog’liq davlat siyosati va uning samarali amaliy ijrosi, eng avvalo, sohani tubdan isloh qilishning konstitusiyaviy – xuquqiy asoslarini aniq belgilab olishni taqazo etishi muqarrar.

1992 yilda qabul qilingan «Ta'lim to’g’risida» gi qonun kadrlar saviyasiga, ularning zamon va taraqqiyot talablariga javob berish masalalariga qaratilgan edi. Milliy istiqlol taraqqiyoti ta'lim tarbiya sohasida yanada jiddiy yangiliklar qilinishini taqazo eta boshladi. «Ta'lim tug’risida» gi qonun 1997 yilda yangi taxrirda qabul qilindi. Ayni paytda, uzoq yillar mobaynida ta'lim-tarbiya sohasida talay muammolar yig’ilib qolganini ko’rsatib, ularni demokratik ma'rifiy dunyoning istiqbolli ilg’or pedagogik talablari asosida yangicha ijobiy hal etish yo’llari kashf etildi. Besh bo’lim, 34 moddadan iborat «Ta'lim tug’risidagi qonun O’zbekiston Respublikasi taraqqiyotida xalqning boy ma'naviy madaniyati, iqtisodiyoti, ilmi, texnikasi va texnologiyasinig so’nggi yutuqlariga asoslangan ta'lim tizimini barpo etishning yaxlit qoidasiga aylandi».

Shu bois ham ta'limda zamonaviy sotsiologik tadqiqotlar katta ahamiyatga ega. «Qariyb o’n besh yillar oldin xalq xo’jaligida band bo’lganlarning o’ndan to’qqizi o’rta, o’rta mahsus va oliy ma'lumotga ega edilar».1

Bunday yuqori ko’rsatkichlardan tamomila qanoat hosil qilishimiz mumkin. Lekin sotsiologik tadqiqotlar ta'lim tizimining miqdor va sifat ko’rsatkichlari o’rtasidagi o’tkir qarama-qarshilikni ko’rsatadi, ijtimoiy taraqqiyot, ilmiy texnik va axborotlar inqilobi talablariga mos yosh mutaxxassislarni tayyorlash darajasi va xususiyati nomunosibligini aniqlaydi. Sotsiologlar tomonidan jamiyatimizni madaniy, shu jumladan ta'lim salohiyatining tez o’sishi va unday ishlab chiqarish va boshqa sohalardagi ilmiy- texnik taraqqiyotning past sur'atlari sharoitlarida ratsional foydalanishning mumkin emasligi o’rtasidagi, jamiyat ehtiyojlari bilan yoshlarning ijtimoiy qarashlari o’rtasidagi, umumiy va kasb bo’yicha ta'lim tizimi va xokazolar o’rtasidagi haqiqiy jiddiy qarama-qarshiliklar ochib berilgan. Bu yerda ta'lim tizimi to’g’risidagi jamoat fikrini muntazam o’rganish muhim o’rin egallaydi.

Ta'lim tizimining rivojlanishi, yangi bozor sharoitlarida ancha murakkab muammolarni yuzaga keltiradi, ularni sotsiologik tadqiqot qilish ta'lim sotsiologiyasining muhim va aktual masalalaridan hisoblanadi. Shunday qilib, ta'lim tizimining gumanizatsiyasi va

[2] «Ma’rifat» 2009 yil dekabr

demokratizatsiyasi, o’quv yurtlarining mustaqilligini, avtonomligini kengaytirish, davlat o’quv yurtlarini xususiylar bilan birga olib borish, pulsiz va pulli o’qitishlar va boshqa jiddiy yangi kiritishlarni uyg’unlashtirish vatanimiz ta'lim tizimi ishiga butkul ijobiy ta'sir ko’rsatdi, uning shakl va usullarining turli-tumanligini kuchaytiradi, novatorlik va xokazolar uchun imkoniyatlar yaratildi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek «milliy tiklanish yo’li yuqori savodxonlik, yuksak madaniyat orqali o’tadi. Shuning uchun ham ma'lumot darajasi, professional tayyorgarlik darajasi, XXI asr arafasida bizning ijtimoiy rivojlanishimizning o’lchovi bo’lib qolmog’i kerak»2

Ta'lim sotsiologiyasining hozirgi sharoitidagi asosiy vazifalardan biri ham, yuqorida ko’rsatilgan muammolarni emperik jihatdan tadqiq qilib, ilmiy-amaliy va nazariy xulosalar chiqarishdan iborat.

3. Din doimo ijtimoiy hayotning muhim jabhasi hisoblangan. Biz birinchi navbatda dinning haqiqatda nima ekanligini, diniy ishonch va e'tiqodlarning qanday asosiy, amaliy turlari mavjudligini tadqiq qilib, asosiy diniy sotsiologik nazariyalarni tahlil qilishimiz lozim.

Dunyodagi barcha dinlar mohiyatdan quyidagi o’ziga xos xususiyatlarga ega: din dunyoga qarashda muqaddas narsalarga xurmat-izzat va qo’rquv extiroslarini paydo qiluvchi ma'lum ramzlar yig’indisining mavjud bo’lishini taqazo etadi. Ba'zi bir dinlar uchun xudo darajasiga ko’tarilgan shaxsga yoki mavhum ilohiy kuchlarga ishonish xosdir. Boshqa ba'zi dinlarda esa xudo emas, balki alohida shasxlar xudo sifatlariga ega kishilar tarzida ko’rsatiladi. Aslida esa ular xudo emasdirlar. Masalan, Budda va Konfutsiy ta'limotlariga bu narsa xosdir.

Dinlar bilan bogliq marosimlar xilma-xildir. Diniy marosimlarga cho’qinish, ibodat qilish, hamdu sano aytish, ro’za tutish va boshqalarni kiritish mumkin.

An'anaviy jamiyatlar hayotida ijtimoiy dinlar markaziy o’rin egallaydi.

«Insoniyat tarixiga biz bilamizki, uchta din kuchli ta'sir ko’rsatgan. Bular: iudaizm, xristianlik va islom. Ularning hammasi yaqin Sharqda kelib chiqib, so’ngra har biri boshqasiga o’z ta'sirini o’tkazgan va butun dunyoga tarqalgan».1

Iudaizm – miloddan 1000 yillar oldin kelib chiqqan eng qadimgi dinlardan biri hisoblanadi. Qadimgi yahudiy qabilalari ko’chmanchi bo’lib, ular Misrda va Quddus atroflarida yashashgan. Yahudiylar, xudolarga qat'iy ahloqiy bo’ysunishni talab qilishgan, shu bilan birga, yakka-yu yagona haqiqatga faqat xudogina ega, deyishgan. Ular o’z dinlariga dunyodagi birdan-bir ikkinchi jahon urushining tugashi bilan Isroil davlatining tashkil topishiga iudaizm hech bir mamlakatda davlat dini sifatida qabul qilinmagan edi.

Yahudiy jamoalarda esa Yevropada, Shimoliy Amerika va Osiyoda saqlanib qolgan bo'lib, ba'zida ular kuchli ta'qiqlarga uchrab turar edi. tomonidan ikkinchi jaxon urushi davrida millionlab yaxudiylar yo'q qilib tashlanganiga tarix guvoxdir.

Xristianlik – o'z qarashlarining ko'pchiligini keyinchalik o'zining tarkibiy qismi bo'lib qolgan iudaizmdan olgan. Iso sof yaxudiy bulib, xristianlik iudaizm ichida bir necha mazxab sifatida shakllangan. Hozirgacha Iso o'zining maxsus dinini yaratishni hohlaganligini aniqlanmagan. «Missiya – yahudiy tilida peshonasiga moy surilgan odam», ya'ni yunon tilidagi «xristos» so'zi bilan aynan bir hil bo'lgan.2

Dastlab xristianlik qattiq ta'qib qilingan bo'lsa ham, imperator Konstantin xristianlikni Rim imperiyasining davlat diniga aylantiradi. Bugungi kunda xristanlik – unga ko'p e'tiqod qiluvchi juda ko'p kishilarni boshqarib, dunyodagi eng yirik dinlardan biri xisoblanadi. Bu dinga e'tiqod qiluvchilarning soni bugungi kunda 2 milliard kishidan ortiqroqdir. Biroq xristianlik ichida teologiya sohasida cherkov tashkilotlari tuzilishiga ko'ra xilma-xil ko'rinishlar va shakllar mavjuddir. Xristianlikning asosiy tarmoqlari sifatida keng tarqalgan ko'rinishlari: katolisizm, protestantizm va provaslavielardir.

Islom – yangi asrning VII asrida yashagan Muhammad payg'ambar ta'limotidir. Islomga ko'ra, Olloh yagona xudo bo'lib, u butun tabiatni va jamiyatni boshqaradi. «Islom arkonlari» - bular musulmonlar rioya qiladigan besh diniy majburiyatlar bo'lib, ulardan birinchisi – «Ollohdan boshqa xudo yo'q, Muhammad xudoning elchisi», deb iymon keltirish; ikkinchisi – kunda besh marta nomoz o'quvchi er sharining qaysi joyida bo'lmasin, uning yuzi muqaddas Makka shahri (Saudiya Arabistoni) ga qaratiladi; uchinchisi – ramazon oyida ro'za tutish, unda kun chiqishidan to oqshomgacha ovqat eyish, ichimlik ichish ta'qiqlanadi; to'rtinchisi – shariat tomonidan joriy etilgan majburiy xayr-ehson qilish, ya'ni zakot berish; beshinchisi – har bir musulmon imkoni bo'lsa, bir marta Makkaga haj qilishi lozim.

Musulmonlar Ollohning Muhammadgacha o'tgan payg'ambarlar, shu jumladan, Muso va Isolar orqali odamlarga o'z kalomini etkazib turganiga ishonishadi. Hozirgi vaqtda islom juda keng yoyilib, unga e'tiqod qiluvchilarning umumiy soni dunyoda 1 mln 700 kishidan oshib ketdi. Ularning ko'pchilik qismi Shimoliy va Sharqiy Afrikada, Yaqin va O'rta Sharqda hamda Pokiston va Hindiston yashaydilar.

Din masalalari yuzasidan G'arb va Sharq olimlari bu masala yuzasidan ko'p bosh qotirishgan. Ayniqsa, sharq olimlari, Yusuf Xos Xojib, Mirzo Ulug'bek, Forobiy singari olimu fuzalolar chuqur fikrlar bildirishgan. Biz bu mavzuda dinni jamiyat hayotidagi roli haqidagi bildirilgan fikrlarini o'rgana olmaymiz.

Abu Rayhon Beruniy o’zining asarlarida dinlar insonlar hayotida qanday rol o’ynaganini tahlil qilib bergan.

Umuman, Markaziy Osiyoda etishib chiqqan olimlarimizning ijodlarida dinning jamiyatdagi tutgan o’rniga keng ahamiyat berilganligini ko’rishimiz mumkin.

G’arb mutafakkirlari M.Veber hinduizm, buddizm, daosizm haqida keng tadqiqotlar olib borgan. U birinchi navbatda, diniy va ijtimoiy o’zgarishlarning o’zaro bir-biriga munosabatlarini tadqiq qilish bilan shug’ullangan. Veber o’zining dunyoviy dinlar sohasiga oid ishlarini bir butun tadqiqot deb hisoblagan. Sharq dinlarini tahlil qilib chiqib, u shunday xulosaga keladi: bu dinlar sharq uchun g’arb timsolidagi sanoatlashgan taraqqiyotga o’tishda engib bo’lmas to’siq bo’lgan. Bu boshqa sivilizatsiyalar g’arb sivilizatsiyalariga nisbatan qoloq bo’lganlari uchun emas, balki oddiy qilib aytganda, ularning qadriyatlari Yevropada hukmron bo’lgan qadriyatlardan farq qilganligi uchun shunday bo’lgan.

Veber xristian dinini haloskorlik dini sifatida xarakterlaydi, bunda uningcha kimki o’z e'tiqodida xristianlikka rioya qilib va uning bo’yruqlarini to’la bajarsa, bu uni hamma balo-qazolardan xalos qilish mumkin emish.

Diniy fundamentalizm g’oyasi XX asrga kelib Eronda rivojlandi. Yevropa madaniyatiga ixlos qo’ygan va jamiyatni G’arbga muvofiq yangilamoqchi bo’lgan Shoh Muhammad Rizoga qarshi ichki muxolifat turtki berdi. Muhammad Rizo islohotlari yerga mulkchilikni o’zgartirish, ayollarga ovoz berish xuquqini berish, dunyoviy ta'limni joriy qilishni o’z ichiga olgan edi. Shohni xokimiyatdan chetlatgan harakat turli manfaatli kishilarni birlashtirdi, biroq ularning barchasi islom fundamentalizmi tarafdorlari edi. Asosiy shaxs Oyatullo Xumayniy bo’lib, u shialik g’oyalarini yangicha talqin qildi.

Xumayniy an'anaviy shariat qonunlariga asoslangan boshqaruv shaklini yaratdi va uni Xazrati Alining vakilligi deb atadi. Xumayniyning fikricha, islom inqilobi eronda belgilanganidek, diniy nuqtai nazar siyosiy va iqtisodiy hayotning barcha jabhalari uchun hal qiluvchi bo’lishiga olib keldi. Yangi joriy qilingan islom qonuniyatlariga muvofiq, erkaklar va ayollar alohida yashash talabiga qat'iy rioya qilishi; ayollar ko’chaga chiqqanda tanasi va boshini yopishi; besoqolbozlar otishga hukm qilingan va diyonatda ayblangan kishilar toshbo’ron qilinishi lozim. Qahri qattik qonunchilik qabul qilinishi millatchilikning o’sishiga olib keldi. Ammo bu oqim tarafdorlari ozchilikni tashkil qilgani uchun qullab-quvvatlanmadi. Shunga qaramasdan islom fudamentalizmi ushbu davlatlarda keng tarqaldi va butun dunyoda turli islom tiklanish xarakatlari yuzaga kelishiga ta'sir qildi. XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda juda ko’p xunrezliklarga sabab bo’lgan diniy aqidaparastlik asr sungida ham ijtimoiy tenglikni keltirib chiqarishga urindi. Sobiq Ittifoq tuzumining ohirgi yillarida hokimiyatning bushashgani va

kishilar ongida mafkuraviy bo'shliq vujudga kelganidan foydalanib, aqidaparastlar o'zlarining mavqelarini mustahkamlab olishga harakat qildilar. Ularning bu harakati O'zbekiston mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki yillarda ham davom etdi. Farg'ona fojeasi, 1999 yil 16 fevralda Toshkent voqealari, 2004 yil Toshkent va Buhoro viloyatidagi xunrezliklar shundan guvoxlik beradi. Lekin asr boshida ma'rifatparvar kuchlarga qattiq zarba bergan aqidaparastlar asr sungida o'z qilmishlari tufayli xalqimizning qahr-g'azabiga duchor bo'ldilar. Mana shu hodisa ham diniy oqimlar aqidaparastlikka aylana borgani sari ijtimoiy taraqqiyotga tusiq bo'lmoqda. O'zbekiston fundamentalizmi bilan kurashib, demokratiyani mustahkamlab bormoqda. Biz o'z fikrimizni 2004 yil 2 sentyabrda Xindistonda ingliz tilida nashr etiladigan «Politikal eventus» (siyosiy vokealar) nomli xaftalik jurnalida xuddi shu mavzuda maqola e'lon qilindi. Unda shunday deyiladi: «O'zbekistondagi tinch hayotni izdan chiqarishni o'z oldiga maqsad qilib olgan xalqaro fundamentalizm va terroristik kuchlar harakatlariga qaramay mamlakatda keng demokratiyalashtirish jarayonlari jadallik bilan olib borilmoqda».

Terrorizm va fundamentalizm bilan kurashda eng samarali qurol – keng ko'lamli va faol demokratiyani o'rnatishda mamlakatimiz va bu jarayonda tashabbus bilan chiqmoqda.

Shu o'rinda, respublikada amalga oshirilgan islohotlarga qarshi turgan va ularni to'xtatib qo'yishga urinayotgan kuchlar tug'risida ham gapirib o'tish joiz. Ularning bir qismi mamlakatni orqaga – eski tartiblarga qaytarish, O'zbekistonni yangi «Ittifoq» qa kiritishni orzu qiladi; boshqalari o'zlarining qudratli xujayinlari irodasini bajarib, demokratik tuzumni kuch bilan ag'darib tashlash, uning o'rniga islom davlatini barpo etish va shu yo'l bilan xaqlni erkidan va o'z yerida xo'jayin bo'lish xuquqidan mahrum qilish, O'zbekistonni boshqa davlatlarga qaram qilib quyishga intiladi.

Bu kuchlarning har ikkalasi ham nafaqat O'zbekistonning, balki Markaziy Osiyodagi boshqa respublikalarning ham mustaqilligi va milliy xavfsizligi uchun jiddiy taxdid soladi. Pokiston va Afgonistondagi maxsus lagerlarda tayyorgarlikdan o'tgan terrorchilar, Markaziy Osiyo mamlakatlaridan chiqqan diniy ekstremistlar boshqa davlatlardagi terrorchilar bilan birgalikda o'z vaqtida tojik oppozisiyasining noqonuniy birlashgan harbiy tuzlimalari, tomonida turib, Tojikistondagi fuqarolar urushida, keyinchalik O'zbekistonda terroristik harakatlar va bosqinchilik hujumlarini uyushtirishda ishtirok etganlar. Jumladan, 1997 yilda Namangan viloyatida ular tomonidan davlat va huquq-tartibot idoralarining bir qator xodimlariga qarshi qotillik amalga oshirildi; 1999 yilning fevralida Toshkentda Prezidentga suiqasd qilish va mamlakatdagi ijtmoiy-siyosiy barqarorlikni izdan chiqarish maqsadida bir necha portlashlar tashkil etildi. 2000 yilning avgustida esa xalqaro terrorchilar guruhi o'zlarining terroristik bazalarini vujudga keltirish va quporuvchilik harakatlarini amalga oshirish maqsadida,

O’zbekistonning Surxondaryo viloyatidagi Sariosiyo va Uzun tumanlarining tog’li joylariga, Qirgizistonning Botkent va Laylak tumanlariga suqilib kirdi.

O’zbekiston va uning Prezidentining terrorchilarga nisbatan tutgan yo’li hamisha qat'iy va murosasiz bo’lib kelgan. Va bu Konstitusiyada belgilab qo’yilgan davlat boshlig’i «O’zbekiston Respublikasining suvereniteti, havfsizligi va hududiy yaxlitligini himoya qilish bo’yicha zarur chora-tadbirlarni ko’radi» degan qoidaga tula mos keladi. Avgust-sentyabr oylari davomida O’zbekiston hududiga suqulib kirgan barcha jangarilar tor-mor qilindi.

Xalqaro terrorizmga qarshi kurash bo’yicha O’zbekiston ko’plab mamlakatlar, shu jumladan, Markaziy Osiyo mintaqasidagi davlatlar bilan faol hamkorlik qilmoqda. Masalan, 2000 yilning birinchi yarmida Toshkentda O’zbekiston, Qozog’iston, Qirg’iziston va Tojikiston o’rtasida terrorizm, siyosiy va diniy ekstremizm, uyushgan xalqaro jinoyatchilikka qarshi hamkorlikda kurash olib borish bo’yicha bitim imzolandi. Bu bitimning imzolanishi katta ahamiyatga ega bo’ldi. U bitim ishtirokchilariga birgalikda harakat qilish maqsadida kuchlarini birlashtirishlari uchun xuquqiy asos yaratdi; salbiy hodisalarga qarshi hamkorlikda kurashish uchun davlat va jamoat tashkilotlariga keng imkoniyat ochib berdi; xalqaro terroristik va boshqa dushmanlik kayfiyatidagi markazlarning mintaqadagi davlatlar va qardosh xalqlarni bir-biriga qarshi qo’yishga intilishlariga nuqta qo’ydi.

Xalqaro terrorizmga qarshi kurashda O’zbekistonning Rossiya, Xitoy, Eron, Hindiston va boshqa bir qator davlatlar bilan terrorizmga qarshi kurash buyicha tuzgan ikki tomonlama kelishuvlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. O’zbekistonning boshqa davlatlar bilan amalga oshirgan bu kabi barcha tadbirlari mintaqaviy havfsizlikning kollektiv tizimi asoslarini yaratishga imkon beradi hamda Markaziy Osiyodagi barcha mustaqil davlatlarda, jumladan, O’zbekistonda ham barqarorlikni mustahkalashga ko’maklashadi. Ammo bu xotirjamlik va beparvolikka asos bo’lmasligi kerak. Prezident I.Karimov O’zbekiston Oliy Majlisining ikkinchi chaqiriq to’rtinchi sessiyasida bu havfli hodisaga yuzaki yondoshuvga yo’l qo’yib bo’lmaydi, unga etarli baho bermaslik qo’pol siyosiy xato hisoblanadi, deb ta'kidladi.

Xulosa: Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, Ijtimoiy begonalashuv - insonlar o’zaro munosabatlarda va amaliy muloqotda begonalashsalar, o’z-o’zlaridan begonalashuv ham yuz beradi. buning natijasida insonlarning o’z kelajagiga, orzu-niyatlariga ishonchi yuqolib, u o’zini begona deb hisoblaydi va bu jarayon ko’p hollarda salbiy oqibatlarga olib keladi.

Ijtimoiy begonalashuvni bartaraf etish uchun insonlarning bir-birlari bilan munosabatlari, muammolarini haqiqiy birdamlik va hamkorlik asosiga qurish kerakki, shunda har bir inson o’zining boshqalar uchun ham kerak ekanligini chin yurakdan his qilish lozim.

Jamiyat hayotidagi turli hil begonalashuv jarayonlari tezroq ilmiylik va uyg’unlik asosida bartaraf qilinsagina, jamiyat ijtimoiy sog’lom taraqqiy etadi va salbiy hodisalarning ta'siri o’z vaqtida bartaraf etiladi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek «milliy tiklanish yo’li yuqori savodxonlik, yuksak madaniyat orqali o’tadi. Shuning uchun ham ma'lumot darajasi, professional tayyorgarlik darajasi, XXI asr arafasida bizning ijtimoiy rivojlanishimizning o’lchovi bo’lib qolmog’i kerak»

Ta'lim sotsiologiyasining hozirgi sharoitidagi asosiy vazifalardan biri ham, yuqorida ko’rsatilgan muammolarni emperik jixatdan tadqiq qilib, ilmiy-amaliy va nazariy xulosalar chiqarishdan iborat.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O’zbekistonning 20 yillik mustaqil taraqqiyot yo’li. Prezident I.Karimovning O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, Vazirlar Mahkamasi va Prezident Devoninng O’zbekiston mustaqilligining 20 yilligiga bag’ishlangan qo’shma majlisidagi ma‘ruzasi. «Xalq so’zi» gazetasi, 2011yil 31 avgust.
2. I.A. Karimov. Yuksak manaviyat- engilmas kuch Toshkent, 2008y
3. Aliqoriyev N.S va boshqalar.Umumiy sotsiologiya.T.ToshDU.1999.
4. Xolbekov A,Idirov U.Sotsiologiya.Lug’at.Toshkent. Ibn Sino nashr,1999.
5. Sotsiologiya.Darslik.Mualliflar jamoasi.Toshkent.2002.
6. Aliev B.,Rafiqov G’.,Sultonov T.,Mullajonova M., Rahmonov B.va boshqalar.Sotsiologiya.(O’quv qo’llanma).-Toshkent:TDYUI nashriyoti.2006
7. Bekmurodov M,Ota-Mirzaev O,Aliqoriev N va boshqalar.Sotsiologiya.Toshkent,2000.
8. Begmatov A.Sotsiologiyaga kirish.Andijon.1995yil.
9. Yunusov K.Sotsiologiya.Metodik qo’llanmasi.Andijon.1997 yil.
10. Giddens E.Sotsiologiya.2002 yil